

I. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА. ПЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 341.31

Ребкало М. М.,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

У статті проаналізовано міжнародний правовий зміст понять міжнародний збройний конфлікт, війна, особливий період та воєнний стан. Розкрито зміст збройної агресії та режиму військової окупації. Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за злочини, які здійснюються під час війни. У висновках зазначено, що в Україні створені сприятливі умови імплементації норм міжнародного гуманітарного права в українське законодавство.

Ключові слова: міжнародний збройний конфлікт, війна, міжнародний військовий конфлікт, особливий період, воєнний стан, військова агресія, військова окупація.

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена питанням впровадження в українське законодавство деяких положень міжнародного гуманітарного права. В умовах ведення бойових дій українською державою на території Донбасу, на нашу думку, існує необхідність виваженого підходу з боку органів державної влади до імплементації положень чинного міжнародного гуманітарного законодавства в законодавство України, що підтверджує актуальність вибраної автором теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні роки новітньої історії України проблеми міжнародного гуманітарного права розглядалися Буроменським М. В., Маєвською А. А., Овчаренком А. С., Репецьким В. М., Теліпком В. Е., Тимченком Л. Д. й іншими вченими у галузі міжнародного права. Проблемам імплементації міжнародних норм в національне законодавство приділяв увагу Філатов В. В. Але останніми роками українське законодав-

ство поповнилося низкою положень, взятих із міжнародного гуманітарного права, що, на нашу думку, дає підстави для додаткового дослідження цього питання.

Формулювання мети. Полягає у дослідженні особливостей імплементації положень міжнародного гуманітарного права в сучасне українське законодавство.

Виклад основного матеріалу. Дослідження міжнародного правового змісту понять «міжнародний збройний конфлікт», «війна» почалося з часів Г. Гроція. За його твердженням, війна є міжнародним станом боротьби із застосуванням сили, що за своїм змістом означає винятково військове зіткнення держав [1, с. 234]. У ХХ ст. у міжнародному праві поряд з поняттям «війна» виникло поняття «міжнародний військовий конфлікт». За змістом останній є конфліктом із застосуванням зброї, в якому беруть участь два та більше учасників. Йому притаманні такі ознаки: бойові дії між учасниками мають організований та керований характер; основними суб'єктами бойових дій є Збройні сили держав, які є учасниками конфлікту; бойові дії мають масовий та стійкий характер; кожна із конфлікуючих сторін повинна мати підконтрольну їй територію та органи управління [2, с. 171].

Розробці понять «війна», «міжнародний збройний конфлікт» приділялася в різні часи увага з боку країн-членів міжнародної спільноти. Так у 1884 році вперше була підписана Женевська конвенція про режим поранених та хворих. У 1899 році було проголошено Декларацію Мартенса, в якій встановлені першочергові заходи щодо визначення основних постулатів і правил ведення війни. У 1907 році пакетом Конвенцій, прийнятих у Гаазі, проведена перша кодифікація правил та звичаїв ведення війни, а саме: ведення війни на суходолі, морі; нейтралітет та інше. Наслідки Першої світової війни істотно вплинули на подальшу правову розробку положень стосовно війни та збройних конфліктів. Так у 1925 році було підписано Женевський протокол, яким встановлювалася заборона застосування хімічної зброї. Катастрофічні наслідки Другої світової війни не залишилися поза увагою міжнародної спільноти. Після закінчення Нюрберзького та Токійського військових трибуналів у 1949 були прийняті році Женевські конвенції. Зазначеними міжнародними актами було врегульовано по-

ряд з іншими і питання, які стосувалися: по-перше, розповсюдженню законів та звичаїв війни на міждержавні, національно-визвольні та громадянські війни; по-друге, визначені положення були розповсюджені на всіх учасників конфлікту, навіть якщо один із них визнає себе таким.

Особливо слід звернути увагу на Конвенцію про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї, яка була ратифікована Україною у 1991 році. У ній визначені певні положення стосовно методів та засобів ведення війни. Так у ст. 37 встановлена заборона віроломства. Віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру супротивника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, який застосовується в період збройних конфліктів з метою обману такої довіри. У ній зазначено, що «військові закони, права і обов'язки застосовуються не лише до армій, але й також до ополчення та добровольчих загонів». Зазначені суб'єкти бойових дій повинні відкрито носити зброю та вести бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни. Збройні сили воюючих сторін можуть складатися з комбатантів та некомбатантів. У разі захоплення ворогом як одних, так й інших вони користуються правами військовополонених [3].

Незважаючи на те, що більшість із вказаних вище міжнародних нормативних актів стали частиною українського законодавства, Верховна Рада України у низці законів уточнила деякі поняття, що стосуються війни.

Так у Законі України «Про оборону України» визначено таке поняття як особливий період. Він настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (ч. 4, ст. 1). А у ч. 5 ст. 1 цього ж закону визначено зміст поняття воєнний стан. Це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади,

військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Упродовж цього Кримінальний кодекс України встановлює деякі злочини, які здійснюються, як правило, під час війни (міжнародні злочини). А саме:

– диверсія, тобто вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій (ст. 113);

– шпигунство або передача, або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства (ст. 114.);

– катування – умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побиттів, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою, чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб (ст. 127);

– злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні, розуміються як добровільна участь військовослужбовця, який перебуває в полоні, у роботах, що мають військово значення, або в інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам, за відсутності ознак державної зради (ст. 431). Цією статтею уточнено правомірність залучення до праці військовополонених. Українська правова інтерпретація

праці зазначеної категорії осіб не тільки забороняє працю та інші заходи, які спрямовані на заподіяння шкоди Україні або її союзникам, але й визнає таку діяльність кримінальним злочином;

– погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину й інші [5].

Отже, викладене вище дає можливість констатувати, що юридичний зміст військової термінології в законодавстві України зазнав певних уточнень, а окремі діяння, скоєння яких можливе в ході війни або бойових дій на території України, набули статусу кримінальних злочинів тяжкого характеру.

Важливим з точки зору міжнародного гуманітарного права є правове тлумачення змісту «агресія». На думку деяких авторів, визначення агресії у міжнародних актах є застарілим, оскільки реалії сьогодення вимагають розширення переліку дій, що слід вважати агресією. Разом з тим вони вважають, що збільшення такого переліку необхідно здійснювати виважено. Оскільки агресія порушує право держави на самооборону, що може привести виправдання деякими державами своєї агресивної політики. За сучасним міжнародним правом агресія є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, що вимагає чіткого формулювання її ознак, які потребують визнання міжнародною спільнотою [6, с. 94].

Агресія має трактування у низці міжнародних актів. Так у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року під агресією розуміється застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності і політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим несумісним зі Статутом ООН способом. А у рішенні Міжнародного Суду ООН у справі Нікарагуа проти США від 26 червня 1986 року зазначено, що актом агресії є: по-перше, засилання збройних угруповань може становити збройний напад; по-друге, допомога повстанцям, зокрема забезпечення зброєю, що може становити погрозу застосування сили. У цьому ж рішенні її поділено на пряму та непряму. Пряма агресія передбачає збройний напад або

вторгнення на територію іншої держави збройних сил держави-агресора. У разі непрямой агресії збройний напад може бути скоєно і за допомогою іррегулярних сил, найманців або бандитських формувань, особливо якщо мова йде про напад на невелику державу [7]. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (1974 р.) також уточнює поняття непрямой агресії і характеризує її в таких виявах: застосування державою або від імені держави збройних банд, груп, нерегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави і мають такий серйозний характер, що це дорівнює іншим, передбаченим у цій резолюції, актам агресії. Тобто мова йде про ведення неоголошеної війни не з допомогою регулярних військ, а за підтримки найманців, терористів, диверсантів тощо.

Законодавство України уточнює поняття агресії. Так у ст. 1 Закону України «Про оборону України» зазначено, що збройна агресія – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України.

Відповідно до цього Закону збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

– вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

– блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

– напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

– застосування іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил з метою нападу на територію України її Збройні сили, блокаду морських портів та узбережжя;

– дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення агресивних дій та інше [4].

Режим військової окупації регулюється Гаазькою (1907 р.) і Женевською (1949 р.) конвенціями про захист цивільного насе-

лення та Гаазькою (1954 р.) конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Гаазька конвенція 1907 року уточнила зміст окупації державою території іншої держави. Так у ст. 42 зазначено, що територія визнається зайнятою, якщо вона дійсно знаходиться під владою ворожої армії. Окупація поширюється лише на ті області, де влада постраждалої сторони була дієздатною. А у ст. 43 вказано, що з фактичним переходом влади з рук законного уряду до ворожої сторони, остання зобов'язана вжити всіх залежних від нього заходів для того, щоб, наскільки це можливо, відновити і забезпечити громадський порядок і громадське життя, поважаючи існуючі в країні закони.

Правовий режим окупованої території в сучасних умовах українських реалій набуває особливої актуальності. У зв'язку з цим поняття «окупована територія» знайшла своє правове оформлення у законах України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про прикордонний контроль», Кримінальному Кодексі України (ст. 332¹, 438) та у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про тимчасове закриття пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю». Так ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначено, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Відповідно до згаданого закону на тимчасово окупованій території на строк її дії поширюється особливий правовий режим перетину меж такої території, а вчинення правочинів, проведення виборів та референдумів заборонено.

На тимчасово окупованій території забороняється ліцензування, отримання дозвільних документів, сертифікація та інша господарська діяльність, ввезення та вивезення товарів військового призначення, організація залізничних, автомобільних, морських, річкових, поромних, повітряних сполучень. Заборонено також користування державними ресурсами, в тому числі природними, фінансовими і кредитними, заборонено здійснення грошових переказів, а також фінансування або інше сприяння вище-

вказаної діяльності. Належна господарська діяльність допускається у випадках, якщо вона відповідає державним інтересам України, мирному врегулюванню конфлікту, деокупації чи гуманітарним цілям [8].

Висновки:

По-перше, з урахуванням вищевикладеного слід зауважити, що в Україні створено сприятливі умови щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права.

По-друге, діючі міжнародні акти, в яких ця правова регламентація таких правових положень, як «війна», «агресія» та «окупація» визнані Україною частиною свого законодавства.

По-третє, норми законодавчих актів України відповідають міжнародному гуманітарному праву, а за деякими напрямками уточнюють їх зміст, враховуючи особливості нашої держави.

По-четверте, Кримінальний кодекс України містить у собі перелік злочинів, які кваліфікуються за міжнародним гуманітарним правом як злочини міжнародного характеру, хоча цей перелік, на нашу думку, дещо обмежений.

Список використаних джерел

1. Гроций Г. О праве войны и мира: репринт с изд. 1956 г. Москва: Ладомир, 1994. 868 с.

2. Куркин Б. А. Международное право: учебное пособие. Москва: МГИУ, 2008. 192 с.

3. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. Ст. 605.

4. Про оборону України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

5. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920.

6. Ржевська В. С. Право держави на самооборону і міжнародна безпека. Київ: Промінь, 2005. 251 с.

7. Рішення Міжнародного Суду ООН по справі Нікарагуа проти США. URL: <http://bfveteran.ru/pravo/699-princzip-nepriimeneniya-sily-i-mezhdunarodnye-vooruzhennye-konflikty.html?start=2> (дата звернення 03.02.2018).

8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України. *Офіційний вісник України*. 2014. № 36. Ст. 957.

References

1. Grotsiy, G. (1994), *On the Law of War and Peace: Reprint from edition of 1956*, Lodomir, Moscow.
2. Kurkin, B. A. (2008), *International Law: Study Guide*, MGIU, Moscow.
3. Official Bulletin of Ukraine (2017), *On the laws and customs of land war: Convention*.
4. Ukraine (1992), *On the Defense of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Official Bulletin of Ukraine (2001), *The Criminal Code of Ukraine*.
6. Rzhavska, V. S. (2005), *The right of the state to self-defense and international security*, Promeni, Kyiv.
7. "Decision of the International Court of the UN on case Nicaragua against the United States", available at: <http://bfveteran.ru/pravo/699-princip-nepriimeneniya-sily-i-mezhdunarodnye-vooruzhennyye-konflikty.html?start=2> (accessed 3 February 2018).
8. Official Bulletin of Ukraine (2001), *On ensuring citizens' rights and freedoms and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine*.

Rebkalo M. M.

THE IMPLEMENTATION PECULIARITIES OF SOME PRINCIPLES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN UKRAINIAN LEGISLATION

The article is a legal review of the concepts concerning international law of armed conflicts. In the conditions of the war on the territory of Donbas, the necessity of well-balanced approaches of state authorities to implement the principles of current international humanitarian law into the legislation of Ukraine becomes of special urgency. The international legal content of the concepts of "international armed conflict", "war", "international military conflict", is analyzed in the article. It is noted that the Law of Ukraine on Defense defines such a concept as a special period that becomes from the moment of announcement of the decision on mobilization or since the introduction of military state in Ukraine. According to the mentioned law, the military state is understood as a special legal regime introduced in Ukraine in case of armed aggression, the danger of Ukraine's state independence and its territorial integrity. During this period, the Criminal Code of Ukraine establishes responsibility for crimes committed as a rule during the war. These include sabotage, espionage, torture, criminal acts of a serviceman in captivity, and the ill-treatment of prisoners of war. The key concept of international humanitarian law is aggression. The Law of Ukraine on Defense clarifies the content of armed aggression as the use of another state or group of states armed forces against Ukraine. According to this law, armed aggression is considered to be any of the following: the invasion or attack of the armed forces of another state or group of

states on the territory of Ukraine, the blockade of ports, the coast or airspace, and so on. The concept of "regime of military occupation" that is regulated by a number of international conventions is analyzed in the article. According to the legislation of Ukraine temporarily occupied territory is an integral part of the territory of Ukraine, which is subject to the Constitution and laws of Ukraine. The conclusions state that favorable conditions for the implementation of the norms of international humanitarian law are established in Ukraine. The norms of legislative acts of Ukraine concerning the law of armed conflicts meet international norms, and in some areas specify their content. The Criminal Code of Ukraine contains a list of crimes that are qualified according to international humanitarian law as crimes of an international character, although this list is, in our opinion, somewhat limited.

Key words: *international armed conflict, wa,; international military conflict, special period, military state, military aggressio,; military occupation.*